

ÂŞIK DERTLİ VE *DİVAN*'INDA İTİKADİ DÜŞÜNCESİ

-Aşık Dertli and His Thought of Creed With Special Reference to his Diwan -

Zübeyir BULUT

Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

zubeyirbulut@hotmail.com

Abstract *This essay deals with Aşık Dertli's religious understanding and beliefs on tevhid (oneness of God), creation, prophecy, hereafter, fate, humanbeing and life, depending on his religious-mystical poems which have a deep extension. Aşık Dertli is a sincere Muslim and an emotional folk poet that speaks about humanbeing, nature and universe. Dertli uses the verses of Qur'an directly or as a meaning in his poem which has an intensive religious and mystical content. Dertli is very closer to Ehl-i Sünnet faith in tevhid, şefaat, prophecy, hereafter World, humanbeing and destination, also he follows general principles of Islamic mysticism in his mystical approach. His poem includes some expressions that seem as like pantheism, as well as some narrative features of him reflect the understanding of "vahdet-i vücud".*

Key words: *The belief of "tawhīd" in Aşık Dertli's poems, faith, creation, humanbeing, destination.*

Giriş

Asıl adı "İbrahim" olan Âşık Dertli, 1772 yılında Bolu'nun eskiden Gerede ilçesine bağlı olan Yeniçağa ilçesinde, Şahnalar köyünde dünyaya gelmiş, 1846 yılında yetmiş üç yaşındayken Ankara'da vefat etmiştir. Dertli, şiirlerinde başlangıçta "Lütfî" mahlasını kullanırken sonradan "Dertli" mahlasını kullanmayı benimsemiştir. Ancak onun, hangi aşğın yanında yetiştiği, mahlasının kim tarafından verildiği gibi hususlarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.¹

Dertli'nin yetişmesinde âşıkların bir araya gelip saz çaldıkları kahvelerin yeri ve önemi büyüktür. Zira o, yaşadığı süre içerisinde İstanbul, Konya ve Mısır² gibi

¹ Düzgün, Dilaver, *Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, Erzurum, 2011, s. 23.

² Bedri Noyan, Dertli'nin Mısır'da on yıl kaldığını söylemektedir. Bkz. *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, IV/77, Ankara, 2001.

önemli kültürel merkezlerde bulunmuş, bu şehirlerdeki âşıkların toplandığı kahvelerde çalışmıştır. Onun hem saz çalmayı hem de edep erkânı bu meclislere devam eden âşıklardan öğrendiği anlaşılmaktadır. Onun döneminde âşıkların toplandığı bu kahvelere gelen ünlü simalar arasında Kalenderî, Melamî, Halvetî ve Bektaşî kimseler bulunduğu da tahmin edilmektedir.

Yâran meclislerinde, atışmaların yapıldığı âşık kahvelerinde saz çalıp şiirler okuyan ve geçimini bu şekilde sağlayan Dertli,³ gezdiği yerlerde görgüsünü artırarak olgun bir saz şairi niteliği kazanırken, tasavvufa ve divan şiirine ilgi duymaya başlamıştır. O, aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerde pek başarılı olamamasına karşılık, hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerde dil ve söyleyişteki maharetiyle ustalık kazanmış, nefes, koşma ve semailerinde doğal bir içtenlik ve lirizmle yetinmeyerek sağlam bir yapı kurmayı başarmıştır.⁴

Dertli'nin Kızılbaş/Alevî kökenli olmamasına rağmen önce Halvetî tarikatına, ardından da Bektaşîliğe yöneldiği söylenmektedir.⁵ Bu durum onun kaleme aldığı şiirlerinde açıkça yansımakta, bu şiirlerde dönemlere göre mensup olduğu tasavvufî aidiyeti açıkça anlaşılmaktadır.

Dertli'nin Konya ve Mısır'da yaşadığı dönemde çeşitli tekke çevreleri ile temasa geçtiği biliniyor. Ancak bununla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Bu konuyla ilgilenen araştırmacılar, şairin Halvetî ve Bektaşî tekkelerinde bulunduğunu iddia ederler.⁶ Fuad Köprülü, Dertli'nin o dönemdeki ruh halini açıklarken Bektaşî

³ “Çalgılı kahve”, “semâi kahvesi”, “tulumbacı kahvesi” gibi adlarla anılan bu mekânlarda Dertli'nin şiirlerine sıkça rastlanmıştır. Özellikle Dertli'nin *Harâbe kul olduk bezm-i âlemde* *Bünyâd olsak da bir olmasak da bir ve* *Ey sâki meyinde nedir bu esrâr* *Bir katresi kıldı beni mestâne*

mısralarıyla başlayan şiirlerinin bu tür mekânlarda derin alaka ile söylenip dinlendiği belirtilir. Bkz. Osman Cemal Kaygılı, *İstanbul'da Semâi Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul, 1937, s. 7.

⁴ Birgören, Hamdi, *Âşık Dertli Dîvânı*, 1. baskı, Bolu, 2011, s. 10.

⁵ “Önceleri Halvetî tarikatına girdi. Sonuçta Bektaşî oldu. Hem tarikatı ilgilendiren, hem de âşık edebiyatını ilgilendiren şiirleri bulunmaktadır. İlmî bir Ehl-i Beyt dostudur. Bkz. Ergun, S. Nüzhet, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, s. 357. “Rahmetli Vahid Lütfî Salcı, Dertli'nin Mustafa Baba'dan nasib alarak, Bektaşî tarikatına girdiğini tespit etmiştir.” Bkz. Ergun, S. Nüzhet, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, s. 357.

⁶ Şairin özellikle Mısır hayatıyla ilgili bilgiler çok yetersizdir. Onun Mısır'da bulunan Bektaşî Kaygusuz Abdal tekkesi ile ilişkisine dair bilgilerin bulunması çok aydınlatıcı olacaktır.

tekkelerinde öğrendiği kaba ve basit bir panteizm telakkisinin, onu, işret ve sefahat âlemlerinin sefih ve geçici heveslerine cezbedtiğini belirtir.⁷ Bu bilgileri doğrulayacak belgeler bulunmamakla birlikte şairin şiirlerinde ele aldığı konular, belli bir tasavvuf birikimine sahip olduğunu gösterir. Devriye içeriğine sahip bir şiirinin

*Dertli, Hakk'tan nutuk geldi dilime
Tarikatten bir yol geçti elime
Hakikatten su bağlandı gönlüme
Katre idim bir ummâna yetiştim⁸*

biçimindeki son dördlüğünde bir tarikata mensup olduğu izlenimi edinilse de bunun müntesiplik düzeyinde olmadığı, genel anlamda bir tasavvuf eğilimini ortaya koyduğu kabul edilmektedir.⁹ Şiirlerinde bariz bir şekilde ortaya çıkan Ehl-i Beyt sevgisi, Kerbela acısı ve Yezid karşıtlığı, şairin Bektaşî çevreleriyle yoğun temas halinde olduğunu gösterir. Ancak bu şiirlerin söyleniş gerekçeleri ve icra bağlamları hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız için bu anlayışın nasıl geliştiği, boyutlarının ne olduğu gibi sorular cevapsız kalmaktadır.¹⁰ Sürekli ilden ile şehirden şehire seyahat eden Dertli'nin Kerbela matemine şiirler yazmasına rağmen niçin oraya gitmediği,¹¹ gitme isteğini şiirlerine konu etmemesi ilginçtir.

Araştırmacılar tarafından sürekli tartışma konusu edilen Dertli'nin tarikat bağlantısı hakkında Hasibe Mazıoğlu “Dertli'nin bir süre Halvetiliğe veya Bektaşiliğe girdiği söylenirse de onun kayıtsız yaratılışı tarikat disiplinine girmeye ve tarikat âdâbını tam olarak yerine getirmeye engeldir.”¹² demektedir.

Bu bağlamda Dertli'yi bir tarikatın yahut belli bir tasavvufî ekolün sadık bir bağlısı olarak kabul etmek zordur. Oğuz Öcal bu konuda “Hayatı boyunca ilden ile gönülden gönüle, tekkeden tekkeye, meyhaneden meyhaneye dolanıp duran bir sanatçı ruhunun heyecanlarının ne kadar anlak, düşüncelerinin ne kadar gel-gitler

⁷ Köprülü, Fuad, *Türk Saz Şairleri*, cilt: V, s. 772, Ankara, 1965.

⁸ Birgören, Hamdi, *Âşık Dertli Dîvânı*, Bolu, 2011, s. 140. Biz bu çalışmamızda Dertli'nin şiirlerini bu çalışmadan alarak kullandık.

⁹ Düzgün, Dilaver, *Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, Erzurum, 20011, s. 40.

¹⁰ Düzgün, a.g.e. s. 40.

¹¹ Uyguner, Muzaffer, *Dertli, Yaşamı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, 1. Baskı, İstanbul, 1991, s. 11.

¹² Mazıoğlu, Hasibe, “Bolu Çevresinde Yetişen Şairler ve Dertli”, *Bolu İl Halk Edebiyatı Sempozyumu, 2-4 Mayıs 1986*, s. 40.

çinde olduğu Dertli'nin şiirleri incelendiği zaman daha kolay anlaşılır.”¹³ demektedir.

Elimizdeki verilerden hareketle onun herhangi bir tarikatın gerçek bir müntesibi olmadığını, sadece tarikat çevrelerinde edindiği tekke ve tasavvuf kültürünü şiirlerine yansıtmakla yetindiğini söylemek mümkündür.¹⁴

Ancak onun Bektaşî olduğunu açıkça ifade eden:

*Ey dil-ârâ pirden aldık himmeti, Bektâşîyiz
Pîr ocağından giyindik kisveti, Bektâşîyiz*

*Hacı Bektâş-ı Velî'nin çâkeriyiz, çâkeri
Ali'den giydik bu tâc-ı devleti, Bektâşîyiz*

*Dertli'yâ her bir tarîka el uzattım, yokladım
Bunda buldum türlü türlü hâleti, Bektâşîyiz*¹⁵

dizeleri de ona aittir.

Şiirlerinde zaman zaman ayet, hadis ve kelam-ı kibar iktibaslarına yer veren Dertli'nin özellikle devir nazariyesi ve vahdet-i vücud anlayışlarını yansıtan çeşitli manzumeleri bulunmaktadır. Ancak bunlarda mutassavvıf şairlerde görülen derinliği aramamak gerekir. “Dertli, mihnetli hayatının ıstıraplarını tasavvufun huzur verici ikliminde teskin etmiş, acı çeke çeke olgunlaşmış, gönül eri bir âşıktır.”¹⁶

Âşık edebiyatı geleneği, Türk milletinin yaygın eğitim ve öğretimini sağlayarak sanatçı eğilimleri yönlendirmiş, belirli kabuller ve kalıplar içerisinde yeteneklerin yol bulmasına imkân sağlamıştır. Bu gelenek, Osmanlı devleti içinde sınırlı sayıda insana ulaşabilen resmi eğitim ve öğrenimin âşık fasılları ve hikâye anlatıcıları vasıtasıyla kalabalık kitlelere ulaşmasında vasıta olmuştur. Halk edebiyatı genel başlığı altında toplanan âşık, tekke ve anonim edebiyat mahsulleri incelendiğinde bunların dayandığı kaynaklarla Divan Edebiyatının dayandığı kaynakların ortak olduğu görülmektedir. Kur'an ve Hadisler, peygamber ve evliya menkabeleri, tasavvuf ve tarikatların yaygınlaşmış kabulleri, Hint, İran ve Arap edebiyatlarından tercüme edilen eserler yerli ve millî malzeme orta dönem Türk kültürünün ortak kaynaklarıdır. Yerli ve millî malzemenin içine sözlü kültür

¹³ Oğuz, M. Öcal, “Dertli'nin Tarikati Meselesi”, *Milli Folklor*, cilt: 5, sayı: 34, Yaz 1997, s. 22.

¹⁴ Düzgün, a.g.e. s. 41.

¹⁵ Birgören, a.g.e. s. 92

¹⁶ Mazıoğlu, Hasibe, “Bolu Çevresinde Yetişen Şairler ve Dertli”, *Bolu İl Halk Edebiyatı Sempozyumu*, 2-4 Mayıs 1986, s. 40.

aracılığı ile aktarılan destanlar, atasözleri, deyimler, bilmece, masal, fıkra ve hikâyeler, mâni, koşma, türkü, ninni, ağıt gibi manzum eserler yanında tarihi hatıralar ve Divan edebiyatı birikiminin de dâhil olduğunu ifade etmek gerekir.¹⁷

Âşık tarzı şiir geleneğinin önemli özelliklerinden biri de dayandığı kültür birikiminde, İslâmî ve tasavvufî kabuller, menkabe ve bilgilerin önemli yer tutmasıdır. Herhangi bir tarikatın üyesi olmayan saz şairlerinin dünya görüşleri, kâinatı kavrayışları ve örnek insan tipi kabulleri İslâmî inanç sisteminin Türk halkınca benimsenen şekline bağlıdır. Tanrı lütfu olarak kendilerine verildiğine inandıkları şairlik yeteneği ve diğer nimetler için Allah'a şükrederler ve Allah'ın yüceliğini daima dile getirirler.¹⁸ Dertli'nin şiirlerinde de bu kabulü görmek mümkündür:

*Hilâfım yok kasem billâh, bu yolda sâhibim sensin
Bir âciz, bî-kes ednâyım, hayırlı sâhibim sensin
Muînim, desr-gîrim, mihrbânım yok deyip gezdim
Seni mihr-i vefâ buldum, ezelden gâibim sensin
Benim ismim yazılmış defterin tahtında bir âşık
Ezel bezmindeki tahrîr-i hâle kâtibim sensin¹⁹*

Dertli'nin şiirlerine bir bütün olarak bakıldığında, düzenli bir eğitim ve din eğitimi almamasına rağmen,²⁰ şiirlerinde derinlikli bir tasavvufî boyut ve dinî içerik görülmektedir. Şiirlerinde özellikle peygamber ve ehl-i beyt sevgisine yoğun olarak yer veren Dertli, İslâm inancının neredeyse bütün konularını işlemekte, zaman zaman kader inancı konusunda olduğu gibi birbirine zıt fikirler ileri sürmektedir.

Dertli, şiirlerinde çok sayıda ayet, hadis, kelâmî- kibar, peygamber kıssasına yer vermiştir. Tevhid inancı, Allah'a teşekkür, şükür, Hz. Âdem'in ve insanın yaratılışı, evrenin yaratılışı, elest bezmi, insan onuru, insan rızkının dağıtımı, ölüm, Allah'ın bakî oluşu, kader ile ilgili pek çok ayeti kullanmış ve onları şiir diliyle adeta tefsir etmiştir. Dertli, bir şiirinde din anlayışını şu şekilde ifade etmektedir:

Dînimiz dîn-i tahkiktir, değildir münkiri taklid

¹⁷ Günay, Umay, "Âşık Veysel ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10/ Sayı 1 / Temmuz 1993, s. 21-22.

¹⁸ Günay, Umay, a.g.m. s. 34.

¹⁹ Birgören, a.g.e. s. 106.

²⁰ Dertli, Bunu bir şiirinde şöyle ifade eder:

Bir noktada kaldım dahî ebced okumadım

Fark eyleyemem onun için şâhı melikten. Bkz. Birgören, a.g.e. s. 116.

Kamû eşyâya perdeler çeken, derde şifâmız var²¹

A.Dertli'nin Şirlerinde İnanç Konuları

1. Tevhid İnancı

Dertli'nin şiirinin ana kaynaklarının başında Kur'an unsurları ve hadisler gelmektedir. Ayet ve hadisler birer hazine ve ilham kaynağıdır. O, bazen bir ayetin bir parçasını doğrudan kullanarak bazen de ayeti anlam olarak alıp şiirinde adeta tefsir etmiştir. Bunlardan en önemlisi ve bize göre en anlamlısı tevhid inancının işlendiği şiiridir:

*Ruhlar aşk meyinden oldu mestâne
Kimi küfre daldı, kimi imâna
Saf be saf olarak durduk dîvâna
Münkirler lâ dedi, ben illâ dedim²²*

Kelime-i Tevhid'in birinci kısmı **Lâ ilahe**, (Allah yoktur) diyen kâfirleri, inkârcıları temsil ederken ben orada kalmadım, **illâ Allah** (sadece Allah vardır) dedim diyerek tevhid inancını şiirsel olarak ortaya koyar.

Dertli, Hz. Peygamberden nakledilen "**Lâ havle ve lâ kuvvete illâ hu ve billahi aliyülazim**" "Güç ve kuvvet, sadece büyük ve yüce olan Allah'ın yardımıyla elde edilir." dua cümlesini Allah'a iman, kader ve tevekkül bağlamında kullanıyor ve bu duanın mümine her konumda koruyucu olacağını şu dörtlüğünde işliyor.

*Kul başına âlemde gelen hükm-i kaderdir
Ol hükm-i kader bizlere mîrâs-ı pederdir*

***Lâ havle velâ kuvvete illâ hu ve billâh**
Aliyyü'l-azîm mümine her yerde siperdir²³*

Dertli, Kur'an'da Hz. Muhammed hakkında indirilen "**Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.**" (21/Enbiya-107) ayetini genel İslâm düşüncesine ve Ehl-i Sünnet geleneğine uygun olarak anlıyor ve kullanıyor:

*Kıl inâyet Rabbenâ, Dertli kulun isyânına
"Rahmeten li'l-âlemîn" ismi düşmüştür şanına
Enbiyâ vü evliyâ muhtaç senin ihsânına
Baş açık, yalın ayak nice varam dîvânına²⁴*

²¹ Birgören, a.g.e. s. 108.

²² Birgören, a.g.e. s. 138.

²³ Birgören, a.g.e. s. 120.

2. Yaratılış, Elest Bezmi

Dertli'nin şiirlerinde en çok kullandığı ayetlerden biri de yaratılışın birinci aşaması olarak anlaşılan ve elest bezmi olarak isimlendirilen olayın zikredildiği “**Ben sizin rabbiniz değil miyim? (Onlarda) Evet (buna şahit olduk) dediler.**” (7/A'raf-172) ayetidir. Pek çok şiirinde bu ayeti tefsir eder içerikte kullanmıştır. Bunlardan birisi:

*Ervâh-ı ezelde, evvelki safta
Elestü hitâbında, belâ dedim
Koyma beni anâsırda, hilâfta
Cânım cemâline müptelâ dedim²⁵*

Aynı konuyu bir diğer şiirinde şu şekilde ifade eder:

*Hitâb-ı eleste, bezm-i ezelde
Sadâkatle ikrâr verenlerdeniz
Gönül gezdirmeyiz gayrı güzeld
Biz Cemâlullâhı görenlerdeniz²⁶*

Yine iki şiirinde kâfirin küfrünün, kendisinin imanının elest bezmindeki ikrarına (kabulüne), imanına dayandığını ifade eder:

*Kâfirin küfrü bizim îmânımızdır tâ ezel
Tâ ezel dil bağladık kâlû belâ ikrarına²⁷*

*Cemâlimden kemâl ahz etmede cismimdeki cânım
Sfât-ı Zât-ı pâkindir “Elest” bezminde îmânım²⁸*

Dertli'nin şiirlerinde ele aldığı konulardan birisi de **Kâf u Nûn Sırrı** olarak ta isimlendirdiği yaratmanın ikinci aşaması olan ontolojik yaratma konusudur. O pek çok şiirinde “**Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece “Ol” dememizdir. Hemen oluverir.**”(16/Nahl-40) ayetini tefsir eder. Bunlardan birisinde kâinatla birlikte insanın yaratılışı ve insanın yaşam mücadelesi şu şekilde dillendirilir:

*Kün buyurdun her eşyâyı yetirdin
Mevcûdâtı kemâline getirdin
Yaptın Arş, Kürsü kendin bitirdin*

²⁴ Birgören, a.g.e. s. 44.

²⁵ Birgören, a.g.e. s. 138.

²⁶ Birgören, a.g.e. s. 162.

²⁷ Birgören, a.g.e. s. 54.

²⁸ Birgören, a.g.e. s. 102.

Düşürdün tükenmez gavgâya beni²⁹

Dertli bir diğer şiirinde **kün emri**yle var olan her şeyin kendine çizilen yolda olduğunu, kendisinin imanını o güne dayandığını belirtiyor:

*Ne çâre kün emri zuhûra geldi
Eşyâ ve mahlûkât hep zâhir oldu
Her ervâh kendini bir yolda buldu
Îmân u ikrârı ben sana dedim³⁰*

Dertli, biyolojik yaratmadan sonraki üçüncü aşaması olan insana ruh üflenmesini anlatan **“Ben ona güzel bir şekil verip ruhumdan üflediğimde.”** (15/Hicr-29 ve 38/Sâd-72) ayetlerine şiirlerinde şu şekilde değinir:

*Bir kün emri ile halk oldu dünyâ
Bu kadar mevcûdât, bu kadar eşyâ
Nefahtü min rûhî dedikte mevlâ
Vucûd-ı Âdem’e girenlerdeniz³¹*

Allah’ın ruhundan üflemesi ifadesi, kuşkusuz, ona hayat, bilinç ve duyarlık yani bir can bahşetmesini dile getiren mecazi bir ifadedir.³² Dertli, insanın yaratılışına vurgu yapan bu ayetleri kullanarak şiirle adeta tefsir yapıyor.

Dertli, insanın yaratılışındaki mükemmelliğin anlatıldığı, **“Biz insanı (beden ve ruh yönünden) en güzel şekilde yarattık.”** (95/Tin-4) ayetini de şu şekilde kullanıyor:

*Gayre nazar kılma, gel Âdem’e bak
Ahsen surette halk eyledi Yezdân
Buyurmuş hakkında Feyyâz-ı Mutlak
Sûre-i Ve’t-Tîn’i değil mi bürhan³³*

Dertli, Allah’ın insanı onurlu, şerefli kılmasını ifade eden **“Andolsun ki biz insanoğlunu (akıl, irade, düşünme, konuşma gibi kabiliyetlerle donatarak) değerli ve hünerli bir varlık kıldık.”** (17/İsra-70) ayetini ve Hz. İsa’nın babasız yaratılmasını da şiirinde şu şekilde kullanır:

*Bir nefh-i Cibril’le batn-ı Meryem’e
Çün Mesih bî peder geldi âleme*

²⁹ Birgören, a.g.e. s. 136.

³⁰ Birgören, a.g.e. s. 138

³¹ Birgören, a.g.e. s. 162.

³² Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, II/518.

³³ Birgören, a.g.e. s. 144.

*Ve lekad kerremnâ Benî Âdem'e
Buyurmuş Kur'ân'da Hallâk-ı cihân³⁴*

Dertli, Allah'ın ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'e eşyaya isim verme/soyut düşünme yeteneğini vermesini ifade eden “**(Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti.**” (2/Bakara-31) ayetini şiirinde şu şekilde yorumlar:

*Er odur kim dâim Hakk'a yalvara
Vâsıl-ı Hakk olur kul vara vara
Her ne ki ararsan Âdem'de ara
Alleme'l-esmâ'dır vücûd-ı insan*

*Bu esrârı bilen gayrıyı n'ider
Salâh üzre olur, hak rahâ gider
Şu miskin Dertli'den kim me'mul eder
Hakikat bahsinde haylice irfân³⁵*

3. Kader İnancı ve Rızık Taksimi

Dertli'nin şiirlerine konu ettiği konulardan birisi de Allah'ın insanlara rızık vermesi ve kader konusudur. O şiirlerinde insanlara rızık verilmesinin, zengin veya fakir oluşunun, ezelde taksim edildiğini ve bunun kader olduğunu belirtir:

*Her kulun tâlihın bir etmez mevlâ
Kimi gedâ olur, kimisi a'lâ
Taksîm-i ezelde takdîr-i Hüdâ
Kimi abdâl, kimi vezîr eyledi³⁶*

*Rızık için teessüf çekme âlemde
Rezzâk ismi varken Levh ü Kalem'de
Üsrün yüsri vardır, kalma elemde
Attan inen yine biner, demişler³⁷*

Dertli, kendi içinde bulunduğu kötü durumu da bu ezeli taksime ve kadere bağlar. Önce kendi durumundan Allah'a şikâyette bulunur, sonra kadere rıza gösterir, teslim olur:

*Nahnu kassemnâda, taksîmde Mevlâ
Bu noksan kısmeti bana mı verdin?
Âleme safâlar eyledin atâ*

³⁴ Birgören, a.g.e. s. 144.

³⁵ Birgören, a.g.e. s. 14.

³⁶ Birgören, a.g.e. s. 134.

³⁷ Birgören, a.g.e. s. 152.

*Dert ile mihneti bana mı verdin*³⁸
Sen hakkına râzı olman mı Dertli
Çok güldün cihâna, ölmen mi Dertli
Nahnu kassemnâyı bilmen mi Dertli
*Hakk'tan ne gelirse **Kader** demişler*³⁹

Dertli, bir insan olarak günahkâr olduğunu, belalara sabır, nimetlere şükür ettiğini, Allah'ın af ve mağfiretine muhtaç olduğunu şu şekilde ifade eder:

Kanâat mülkünün pâdişâhıyım
*Dârâ-yı devletim **sabûren şekûr***
Hep yaratılmışın pûr-günâhıyım
*Evrâd u ezkârım **Afuvven ğafûr***
Beni Mecnûn eder bir saçı leylâ
Sevdâsı başımdan gitmiyor halâ
Dertli hüner budur, yazdıysa Mevlâ
Kazâya râzı ol, belâya sabûr⁴⁰

4. Ölüm Gerçeği

Dertli, insanın ölümlü ve sonlu bir varlık olduğunu, dünya hayatının geçici olduğunu, Allah'ın ise baki olduğunu “**Her nefis ölümü tadacaktır.**” (3/Âl-i İmran-185) ve “**Rabbinin yüzü hariç her şey yok olacaktır.**”(55/Rahmân-26-27) ayetlerinden ilham alarak şiirinde şu şekilde dillendiriyor:

Şarâb-ı mevti elbet nûş eder bunda gelen insan
Hudâ bâkî kalır ancak helâk olur cemî ekvân
Kanı abâ vü ecdâdın, kanı ansâb u emcâdın
*Fenâdan el çekip gitti nice cândan olan ihvân*⁴¹

Son olarak Dertli, Allah'ın insanların dostu olduğunu “**Allah kuluna yetmez mi?**” (39/Zümer-36) ayetinden mülhem olarak şu şekilde ifade eder:

Tesâdüf Dertli-i nâ-çar bize perde hicâb olmaz
*Kamû müminlerin yâri, bizim **Bârî Hudâ** 'mız var*⁴²

³⁸ Birgören, a.g.e. s. 146.

³⁹ Birgören, a.g.e. s. 152.

⁴⁰ Birgören, a.g.e. s. 154.

⁴¹ Birgören, a.g.e. s. 104.

⁴² Birgören, a.g.e. s. 108.

B. Dertli'nin Tasavvuf Düşüncesine Temel Teşkil Eden Hadisler/Rivayetler:

Dertli, divanında çok az sayıda, altı kadar hadis/rivayet kullanmıştır. Onun kullandığı hadisler ve rivayetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde neredeyse hepsinin tasavvuf ehline kullanılan rivayetler olduğu görülür. Bu rivayetler temel hadis kitaplarında yer almamakta ve bazı geç dönem tarih ve hadisleri değerlendiren kitaplarda yer almaktadır. Bu rivayetler ağırlıklı olarak Sufilerin ve Alevi-Bektaşî çevrelerin kullandığı ve eserlerinde yer verdiği rivayetlerdir.

1. *“Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr”* “Ali'den kahraman yiğit, Zülfikâr'dan üstün/keskin kılıç yoktur.”⁴³ “Lâ fetâ” ile başlayan bu rivayet, Alevi-Bektaşî kültüründe Zülfikâr, Hz. Ali'ye Cebrail tarafından kuşatılmış kılıç olarak değer verilir. Ayrıca Hz. Ali'nin yiğitliği ve Zülfikâr'ın keskinliğinin konu edildiği *“Zülfikarnâme”* adı verilen şiir türü bu rivayete dayandırılmaktadır. Rivayet Alevi-Bektaşî kaynaklarında yer almaktadır.⁴⁴

Dertli, Hz. Ali'yi övdüğü Müseddesinde bu rivayeti kullanır. Hz. Ali'ye yakıştırdığı sıfatlar Şia'da ve Bektaşilikte kullanılan sıfatlardır.

Sâik-i Kevser dürür Cennette şîr-i kirdigâr

Rahm-i mâderden oluptur Mustafâya yâdigâr

Oldu seyfinden onun dîn-i Muhammed âşikâr

Leşker-i küffârı tığından geçirdi bî-şümâr

Yâ nice medh etmeyem dünyâ vü ukbâ nâmı vâr

*Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr*⁴⁵

2. **Fakru Fahrî:** “Fakirlik övüncümdür/iftiharımdır.” Sufiler nezdinde dünyadan el etek çekmeye delil olarak kullanılan itibar edilen bir sözdür. Rivayet Temel Hadis kitaplarında/kaynaklarında yer almaz. Uydurma (Mevzu) olduğu kabul edilir.⁴⁶ Bu rivayeti şair bir Dîvân'ında şu şekilde kullanır:

⁴³ Rivayet, temel hadis kitaplarında yer almamakta, bazı tarih ve mevzuat kitaplarında yer almaktadır. Bkz. İbn Hişam, *es-Sire*, IV/51; İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, C. II, s. 154, Daru Sadır Beyrut, 1399; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, Thk. Ahmet Kalâş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405, II/488-489.

⁴⁴ Bkz. Şaban Çiftçi, *Günümüz Alevi-Bektaşî Kültüründe Hadis*, Isparta, 2011, s. 199-200.

⁴⁵ Birgören, a.g.e. s. 38.

⁴⁶ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, II, 87.

*“Küşe-i vahdet-nişin olsun sivâdan el çekip
Bir iki gün şu fenâ mülkünde mihmânım diyen
Fakru fahrî ihtiyâr et sen âlâyişten geçip
Ben Muhammed ümmeti Hakkâ müselmânım diyen.”⁴⁷*

3. Küntü kenzen: Küntü kenzen lem u’raf feahbebtü en u’rafe fehalaktü’l-halka ve tearraftü ileyhim fearafûnî. “Ben bilinmeyen bir hazine idim, bilinmeyi istedim de mahlûkatı yarattım. Onlara kendimi tanıttım, onlar da beni tanıdılar.” Bu rivayet temel hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Ancak bazı âlimler mana itibariyle sahih olduğunu söylemişlerdir.⁴⁸ Tasavvuf ehlinin “naklen sabit değilse de keşfen sahih”⁴⁹ olduğunu kabul ettikleri ve ilahi aşkın kaynağı olarak gördükleri rivayetin, hadis olarak sahih bir varyantı bulunmamaktadır.⁵⁰ Alevi-Bektaşî eserlerde kâinatın yaratılışının sebebi olarak görülen bu rivayeti Dertli, sabırlı olmayı öğütlediği Divan’ında kullanır.

*“Küntü kenzen sırrı bu dünyâdadır, bak tâ ebed
Der ki Lütîfî hâme-i kudretle imlâdır sabır.”⁵¹*

4. Hubbu’l-vatan mine’l-iman: “Vatan sevgisi imandandır.” Meşhur sözdür, ancak hadis değildir.⁵² Gurbeti, sıla özlemine dile getirmek için âşıklar çokça kullanırlar. Dertli de ilk iki dörtlüğünde kendi kötü talihini, yazgısını kaderini dillendirdiği koşmasında ayrılığı, vatan, sıla aile özlemine dile getirmek için kullanır:

*“Dertli, ölüm haktır, âsân demişler
Ölümden bedterdir hicrân demişler
Hubbü’l-vatan mine’l-îmân demişler
Gönül ol sebepten vatân arzûlar.”⁵³*

5. Nokta-i Bâ: “Ene noktatum tahti bâ.” “Besmele’nin bâ’sının altındaki nokta benim.” Hz. Ali’ye nispet edilen bu rivayet, Besmelenin başındaki bâ’nın noktasını telmih eder. Bütün eşyanın aslının, bilgisinin onda gizli olduğu kabul edilir.⁵⁴ Yine Şi’a’da kabul edilen “Ali ilmin kapısıdır.”⁵⁵ da buna benzer. Sufiler

⁴⁷ Birgören, a.g.e. s. 76.

⁴⁸ Bkz. Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, II/173.

⁴⁹ *Keşf yoluyla tashih:* Allah’ın kalbe ilka ettiği ilham sayesinde hadisin sıhhatine kani olma keyfiyeti- genellikle sufilerin itibar ettikleri bir metottur. Bkz. Sakallı, Talat, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta, 1994.

⁵⁰ Bkz. Şaban Çiftçi, *Günümüz Alevi-Bektaşî Kültüründe Hadis*, s. 327.

⁵¹ Birgören, a.g.e. s. 76.

⁵² Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, I/345, NO: 1102.

⁵³ Birgören, a.g.e. s. 214.

⁵⁴ Niyazi Mısırî’de benzer şekilde şöyle der:

nezdinde çok makbuldür. Ledünniyatın özü olarak kabul edilir. “Nokta-i Süveyda” da denir. Mutasavvıflar “Nokta-i Süveyda”yı bilen, insan-ı kâmil sayılır, derler. Vahdet-i vücud bilgisinin özüdür.

Dertli’de kendisini eleştiren dönemin din adamlarını şöyle diyerek eleştirir:

“*Câm-ı aşkı bilmeyip ta’an eyleme zâhid bizi*
Nokta-i bâ ismini zikreyle, sırrullâh-ı gör.”⁵⁶

Görüldüğü gibi Dertli’nin Divan’ında kullandığı rivayetlerin tamamı tasavvuf ehli ve Alevi-Bektaşî kültüründe kullanılan rivayetlerdir ve bu rivayetler temel hadis kitaplarında yer almazlar. Hatta tamamı mevzu hadisleri inceleyen kitaplarda mevzu hadis olarak kabul edilirler. Dertli, edindiği dini bilgi çerçevesinde duyduğu bu rivayetleri şiirlerinde kullanmıştır.

C.Kaderden Şikâyet ve Hiciv

Âşıklık geleneği içinde kaderden şikâyetle birlikte Tanrı ile hesaplaşma ve Tanrıya sitem ifade eden şiirler de vardır. Aslında bu kabulde hayır da şer de Allah’tandır, insanın hoşuna gitmeyen şeylerin de bir hikmeti vardır inancı da dile getirilmektedir. İslamiyet gayba inanmayı şart koşar, bu insanın göremediği, anlayamadığı, bilmesi mümkün olmayan her şeye inanması zorunluluğunu getirir. Dertli, bazı şiirlerinde bu kabulü ve insanın kaderindeki çelişkileri tartışarak Tanrı ile hesaplaşmakta, Tanrıya sitem etmektedir. Bu şiirleri tasavvuf düşüncesinde yer alan “naz makamı”nda söylenen ifadeler olarak değerlendirmek mümkündür.

Nahnü kassemnâda, taksimde Mevlâ
Bu noksan kısmeti bana mı verdin?
Âleme safâlar eyledin atâ?
Dert ile mihneti bana mı verdin?

Bu nasıl tecellî, bilmem ne hikmet
Serpilmiş cihâna dâne-i kısmet
Dertli’yi gurbette koydun âkibet
*Firâki, hasreti bana mı verdin?*⁵⁷

“*Niyazi Taht-ı Bâ’da nokta oldu*
Ali’nin sırrına olalı mahrem”

⁵⁵ Hâkim, *Müstedrek*, III/126; Suyûti, *Camii’s-Sağir*, I/415;

⁵⁶ Birgören, a.g.e. s. 90.

⁵⁷ Birgören, a.g.e. s. 146.

Yaşadığı dönemin müftü ve kadılarının dini düşüncelerini eleştiren hiciv ve taşlama tarzında cevaplar veren Dertli'nin bu şiirleri de incelenmeye ve değerlendirilmeye değer bir içerik oluşturmaktadır.

*Gerçi çok sözler bilirsin vâiz, ammâ neyleyim
Aklın ermez âşık-ı sâdıkların esrârına⁵⁸*

*Sûfi çıkmış kürsiye halka ibâre anlatır
Ehl-i aşk meyhânelerde na're-i Haydar çeker⁵⁹*

*Çekme tesbîh-i riyâ, meyhânedey peymâne çek
Dâmen-i Pîr-i muğân-ı koyma elden cânâ çek*

*Meclis-i vâizde ey dil, cânâ sıklet gelir
Âlem-i kesrette durma, al başın bir yana çek*

*Çile-i zühd ü riyâyı çekmeden olsun halâs
Âli rif'atlerde dursun zâhidi urgana çek⁶⁰*

Sonuç

Âşık Dertli mizaç olarak serkeş, derbeder yaşamayı seven, kısaca özgürlüğüne düşkün birisidir. Hatta bu özgürlük düşkünlüğü ailesini bile feda edebilecek seviyededir. Dertli'nin şiirlerinde de bu özgürlük düşüncesini yakalayabiliriz. Dertli, karşılaştığı Alevi-Bektaşî gruplarına muhtemelen, bu özgürlük düşüncesinden dolayı daha yakın durmuştur. Aynı şekilde Divan şiirinde de kendisine rindlik mazmununda yer ayırmış ve kendini rind olarak ilan etmiştir. Onun için dünya malının hiçbir değeri yoktur.

Dertli, mizaç olarak hassas, duygusal ve yetenekli bir şairdir. Yaşamında tüm hayatını etkileyen, hatta ölüm biçimini etkileyen sıkıntıları vardır. Aldığı mahlas da doğrudan kimlik ve yaşantısını aksettirmektedir. Orijinal ve samimi ifadeleri mevcuttur. Eğlenceye, maceraya, güzellere ve içkiye düşkündür.

Dinimiz dîn-i tahkiktir, değildir münkiri taklîd

Kamû eşyâya perdeler çeken, derde şifâmız var⁶¹ diyen Dertli, samimi bir şekilde din anlayışını ortaya koymaktadır.

Dertli Anadolu'da Bolu'nun bir köyünden çıkmış bir halk şairidir. Hayatı boyunca birçok yeri dolaşmış, tahsili, eğitimi olmadığı halde sanat çevrelerinde

⁵⁸ Birgören, a.g.e. s. 54.

⁵⁹ Birgören, s. 84.

⁶⁰ Birgören, a.g.e. s. 66.

⁶¹ Birgören, a.g.e. s. 108.

kendini kabul ettirmiş bir ozandır. Dertli yaşamı boyunca düzenli bir hayata kavuşamamış sürekli kendisine bir hâmî aramıştır.

Büyük bir şair olarak sözünde durmayan sevgilileri, hariçten taş atan zahitleri değişik üsluplarla eleştiri konusu yapar. En güzel ve içten hitapları Tanrıya ve sevgiliyedir. Tüm hayatını, özelini çekinmeden samimiyetle dile getirir.

Bu çalışmamızda menkıbevi ve tarihsel kişiliğinden yola çıkılarak Âşık Dertli'nin şiirlerinde savunduğu veya kabul ettiği tasavvufi ve dinî düşünceler İslam tasavvufu ve Kelamı çerçevesinde tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamı Dertli'nin Dîvân'ında yer alan ve tevhid inancı, elest bezmi, yaratılış, iman ve Hz. Peygamber'in şefaatinin birlikte işlendiği bir nefesiyle bitirmek istiyorum.

Nefes

*Ervâh-ı ezelde, evvelki safta
 Elestü hitâbında, belâ dedim
 Koyma beni anâsırda, hilâfta
 Cânım cemâline müptelâ dedim*

*Rûhlar aşk meyinden oldu mestâne
 Kimi küfre daldı, kimi îmana
 Saf be saf olarak durduk dîvâna
 Münkirler lâ dedi, ben illâ dedim*

*Ne çâre kün emri zuhûra geldi
 Eşyâ ve mahlûkât hep zâhir oldu
 Her ervâh kendini bir yolda buldu
 İmân u ikrârı ben sana dedim*

*Dertli çok hikmetten irşâd olmadı
 Sensiz mahşer yeri güşâd olmadı
 Çok nebîye vardım, imdâd olmadı
 Şefâat kânısın Mustafâ dedim⁶²*

KAYNAKÇA

Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, Thk. Ahmet Kalâş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405.
 Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, IV/77, Ankara, 2001.
 Birgören, Hamdi, *Âşık Dertli Dîvânı*, 1. Baskı, Bolu, 2011.
 Çiftçi, Şaban, *Günümüz Alevi-Bektaşî Kültüründe Hadis*, Isparta, 2011.

⁶² Birgören, a.g.e. s. 138.

- Düzgün, Dilaver, *Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, Erzurum, 20011.
- Ergun, S. Nüzhet, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, İstanbul, 1955.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İstanbul, 1996.
- Günay, Umay, "Âşık Veysel ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10/ Sayı 1 / Temmuz 1993.
- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa eş-Şekka, İbrahim el-Ebyari, Abdulfafız Şelebi, Beyrut, 1994.
- İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, C. II, s. 154, Daru Sadır Beyrut, 1399.
- Köprülü, Fuad, *Türk Saz Şairleri*, cilt: V, Ankara, 1965.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an- Kerim ve Meali*, Düşün Yayınları, İstanbul, 2012.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Bolu Çevresinde Yetişen Şairler ve Dertli", *Bolu İl Halk Edebiyatı Sempozyumu, 2-4 Mayıs 1986*, Bolu, 1987.
- Oğuz, M. Öcal, "Dertli'nin Tarikati Meselesi", *Milli Folklor*, cilt: 5, sayı: 34, Yaz 1997.
- Osman Cemal Kaygılı, *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul, 1937.
- Sakallı, Talat, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta, 1994.
- Tokel, Bayram Bilge, *Bağımıza Gazel Düştü*, Akçağ Yay., Ankara, 2002.
- Uyguner, Muzaffer, *Dertli, Yaşamı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, İstanbul, 1991.